

Leib Ròkhman

A passes cegues per la terra

Traduït de l'ídix per
Joan Ferrarons i Llagostera

Amb un postfaci i un glossari
del traductor

CLUB EDITOR
BARCELONA

Títol original: *Mit blinde trit iber der erd*
1a edició: desembre de 2023

© 2012, Rivka Miriam Sherevsky i Yehoshua Rochman
© 2023, Joan Ferrarons i Llagostera, per la traducció, el postfaci i el glossari
© 2023, Club Editor 1959, SLU, per l'edició
Carrer Coves d'en Cimany, 2 – 08032 Barcelona
info@clubeditor.cat – www.clubeditor.cat

Disseny de coberta: Aina Bonet
Dibuix de la guarda: Alejandro Dardik
Correcció: Maria-Arboç Terrades, Gemma Brunat
Maquetació: Àngel Uzkiano
Imprès als tallers de Romanyà Valls

ISBN: 978-84-7329-425-6
Dipòsit legal: B 20783-2023

Aquesta traducció ha rebut un ajut de
la Institució de les Lletres Catalanes.

Amb el suport de:

Generalitat de Catalunya
Departament
de Cultura

Institut Català de les
Empreses
Culturals

Qualsevol forma de reproducció, distribució,
comunicació pública o transformació d'aquesta
obra només es pot realitzar amb el permís dels seus
titulars, a part de les excepcions previstes per la llei.
Adreceu-vos a CEDRO si necessiteu fotocopiar-ne
o escanejar-ne fragments.

TAULA

A PASSES CEGUES PER LA TERRA

A la ciutat	II
Lodj	II7
Lausana	23I
Amsterdam	25I
Lausana	347
Offenbach	36I
Leysin	43I
La ciutat	677
Roma	693
El recompte	787
Traduir la llengua abolida, <i>postfàci</i> de Joan Ferrarons i Llagostera	799
Glossari	815

A PASSES CEGUES PER LA TERRA

Per a tu, Èster!
cada ratlla d'aquest llibre
ha passat pel teu cor

A LA CIUTAT

X. va tornar a la ciutat una setmana després de la guerra. Després del curs accelerat dels últims anys, aquí semblava que el temps s'hagués aturat. Va caminar pels carrers del gueto cremat. Tot de maons, xemeneies i taulons socarrats vagaven per les places infinites en què s'havien convertit els patis i carrerons d'abans. Era com si les cases haguessin sortit volant enmig d'una gran explosió amb tota la gent a dins i haguessin tornat a caure sota el seu propi pes, de genolls. Tenien les ales esteses per terra, calcinades. Ara s'arraulien al voltant de la plaça del mercat, com si tornessin a estar clavades a terra. Ells encara jeien agrupats per famílies, amb la cara i els ulls tapats sota unes teles de color verd fosc. Els guardians que els vigilaven s'havien esfumat. Tot el que es veia fins a l'horitzó havia quedat reduït a cendres. Fins i tot havien arrasat aquell mur tan alt que encerclava el gueto.

X. el va travessar i va caminar pels carrers de fora, deixant enrere els munts de runa. Aquí les cases d'obra s'alçaven molt per sobre de l'horitzó. Tot era obert, no hi havia ningú a l'aguait. Va baixar a la calçada i va observar els pisos de dalt. Era com si se'l mirassin de puntetes. Va continuar caminant pel mig del carrer,

al descobert. Era per aquest carrer que havien fet sortir els jueus com un ramat. Un cel baix, feixuc, pesava damunt dels seus caps mentre avançaven a empentes. Un mar de peus cansats s'arrossegaven entre crits eixordadors. Ell també hi era. Els genolls li feien figa enmig de la gentada. Va rebre uns quants cops fins que va aconseguir apartar-se. Ara les seves passes ressonaven en el silenci i es propagaven amb l'eco dels peus desapareguts.

Era al primer carrer polonès. S'obria de bat a bat davant seu. Abans de tancar-los al gueto hi havien viscut centenars de famílies jueves. Casa seva també havia estat allà. ¿Encara hi era? Entre els castanyers la mainada s'entretenia jugant al sol. Encara queia alguna gota. Hi creixia una nova generació de criatures no jueves. X. es va aturar. Va passar entre ells, com abans. Va mirar aquells caparrons i va retenir l'escalf que li feia pessigolles al palmell de la mà. Sabia que els altres no hi eren. Els havien triat d'entre els seus veïns, juntament amb els seus pares. Una mà humana havia baixat i els havia assenyalat. ¿Com els havien reconegut?

X. va continuar el seu camí. Una altra generació omplia les cases. Sorolls desconeguts. Flairava olors noves, picants, que s'arremolinaven al voltant de les cases.

Aquestes cases encara eren altes. Havia d'aixecar el cap enlaire per veure-les senceres. Sense els carrers del voltant encara semblaven més altes. Ningú no treia el cap per les finestres de dalt. Eren tancades.

Va entrar al carrer del Comerç. Davant de les portes obertes, al lllindar de les botigues, hi havia botiguers polonesos. Va veure cares conegudes però envellides. Va pujar a la vorera i va aixecar la mirada. Tenien els ulls posats a una altra banda, més enllà. Va tocar-se el barret, però ja havia passat de llarg. ¿Com és que hi havia tan poca gent als carrers? ¿On s'havia ficat, tothom? ¿Què era aquest silenci? ¿Potser la ciutat continuava amagada rere les cortines d'ençà que havien foragitat els jueus pels carrers? ¿Algú

el tornava a assenyalar? El va recórrer una esgarrifança. De cop algú l'agafa per darrere. Unes mans calentes li tapen la cara. Aviat l'escodrinyaran uns ulls!

El silenci dels voltants li feria les orelles. Un esbufec el va travessar com un calfred. ¿Què hauria passat si hagués cridat en el buit? Un eco s'hauria propagat en el silenci. Se'n va anar a un racó i s'hi va arronsar.

Al llarg carrer de Kúrtxev, que duu de l'estació de tren al centre, va decidir que hi aniria al vespre. És on hi havia la casa d'una planta amb l'apartament i la botiga de sa mare. ¿Trobaria les portes desballestades, arrencades dels marcs? ¿Qui hi apareixeria? Quin aspecte més estrany que oferia aquell carrer sense jueus. ¿Quedava res a l'aire a què agafar-se? ¿Per què estava tan desorientat? No podia desempallegar-se d'aquells dubtes.

Es va aturar davant d'una tanca i s'hi va repenjar. No passava ningú. ¿Què devien fer els veïns cristians? ¿Que no estaven tristos? ¿No vagaven pels carrers com encegats, ignorants del que havia passat? De cop apareixeria entre ells. ¿Com seria la primera trobada?

X. no sabia si li obririen una cretlla, si el deixarien entrar a dins. Tornaria a ser entre ells. Amb els ulls clucs, desitjava obrir-se pas entre els anys com si només fossin un minut, foradar amb el seu cos aquell aire enrarit, tornar al batibull... i compadir-se de tothom.

¿Per què s'estava arrambat a una paret cega que li queia nua davant dels ulls?

Va desfer el camí, passant per davant dels portals dels patis. ¿No en sortiria una figura familiar, esgarriada rere els anys? ¿Per què no podia ser?

Potser algú sortirà per una porta, l'agafarà panteixant i li preguntarà per un seu veí jueu i els seus fills que el tenen amb l'ai al cor.

¿Per què calla, tot? La terra ha xuclat totes les passes.

Lluny, en un pati, es van sentir uns passos. Sabates primes, de dona, contra les llambordes. Per un portal va sortir la panxa ben embolicada d'una dona. Unes cames primes van travessar el llinar. Una cara amb un somriure lluent. Una nena rosseta la seguia de prop. X. va veure que tombaven cap on era. Anaven cap on era ell. Se li acostaven. Elles encara no s'havien adonat d'X. Els passos es van aturar. La dona alçà els ulls i el va veure. Per un instant no hi donà crèdit. Quan en va estar segura ja era massa tard. Ell també caminava cap a ella. Es van evitar. Van passar de llarg.

X. es va girar i li va veure l'esquena vinclada. Ella va estrènyer la mà de la nena i es va allunyar ràpidament amb la panxa per davant. Anava a pas lleuger, arrossegant la criatura.

Va comprendre que aquella dona volia protegir la seva filla i el fetus que duia al ventre de la seva mirada. Li havia causat un en-surt de mort. S'havia trobat un jueu! N'estava segura. N'havia de fugir amb totes les seves forces.

Es va ensorrar arran d'una paret, apocat.

No va trigar a notar com se li glaçaven les entranyes. ¿I si era un esperit impur, una aparició? ¿Potser no havia de posar els ulls damunt de la mainada? En el fons sentia que el seu cos no tenia cap valor. Aquell sentiment li regalimava de dalt a baix, fins més avall de les mans.

Quan va ser lluny, a la cantonada, la dona s'aturà, mirà al seu voltant i respirà alleugerida. Li va semblar que senyava la nena i la criatureta que duia a dins.

X. va notar que la seva presència sobresaltava la ciutat. Aviat s'armaria un aldarull. La gent se li tiraria al damunt amb bastons i faria sonar les alarmes. Els habitants fugirien d'ell, evitarien tenir-hi cap contacte. Es quedaria sol, vagaria pels carrers deserts com un quisso atupat, esgarriat.

Es va passar la mà per la cara i se la va fregar per escalfar-se-la. Va tombar la cara nua cap al sol, que l'enlluernava de tant com brillava.

De cop tornà a pensar en la dona embarassada. Havia oblidat completament que encara hi havia qui donava a llum nens. ¿Quan va ser, això? Recordava que havia estat temps enrere, feia anys. Les persones solien fregar-se, lliscant com peixos, als llits, solien aparellar-se. La gent es reproduïa. Una torrentada de mort ho havia enverinat tot i els havia fet desaparèixer entre les aigües, mentre d'altres s'aparellaven en els llits que havien quedat lliures i ara parien criatures.

Va caminar pel carrer amb els peus balbs, vacil·lant; un borratxo secardí, un home estèril.

Una silueta va aparèixer davant seu amb un somriure als llavis. Se li va atansar obertament, com una lluna rodona, amb la mirada baixa. Va sentir una fiblada: ja l'havia vista abans, aquella cara.

Va notar un pes compacte a l'estómac. Vigilant, encara no havia pogut dirimir si, de resultes de la trobada, la terra s'obria sota els seus peus i tot s'acabava o si una onada d'escalfor fonia la gelor que sentia a dins. Aquella silueta li allargà la mà amb familiaritat. Un son dolç feia niu en els seus sentits i els adormia. El senyal d'alarma que sempre l'avisava sonà ensordit entre unes parets flonges i càlides.

De cop, la sensibilitat perduda se li va despertar i el va advertir del perill. Tot era obert, sense tornaveus interiors.

Una olor d'una agror groga el colpí al voltant de les temples. Entre la boira prima va distingir amb vivesa un rostre pàl·lid. Una mirada estreta el penetrava des d'unes cretletes.

Unes mans el van estirar i estrènyer per tots dos costats. Es notava una suor freda al palmell.

La boira es va dispersar de cop. Tenia al davant el barber ros del seu carrer. Els seus ulls es van descloure a poc a poc. Ja no tenien la transparència llisa d'antany.

No va trigar a adonar-se que estava malalt. Tenia la pell groguenca, humida, enganxosa.

—Ahà!

Aquell cap de cabells curts deixava veure el pas dels anys. Feia un efecte estrany, com botit. Notava la mà del barber dins la seva, tova i fluixa.

Per un instant X. va sentir una onada de calor. Tot l'empenyia cap al barber.

Els ulls del barber el van repassar de dalt a baix. X. va distingir una agitació tèrbola al fons d'aquella mirada. Va acotar el cap, estirant tota la nuca.

Al cap de poc es va adonar que un record recorria el barber de dalt a baix. Quan s'havien endut les nostres generacions, ell s'havia quedat com estava ara, palplantat al carrer. Amb aquell posat impàvid havia vist què ens poden fer, a nosaltres.

S'havia quedat així mateix, palplantat, mentre veia morir un poble.

Tot d'una va notar que rere aquell front baix s'hi embullava alguna cosa. No recordava que jo fos enmig d'aquella munió de gent. ¿Però si no era allà, on era?

Quan X. se'n va adonar, el barber ja se n'havia anat. Es va quedar amb la mà humida penjant, desitjosa de rentar-se.

X. es va proposar trobar algú de la intel·liguència polonesa. Havia passat tot davant dels seus ulls, bé devia haver-hi algú per a qui tot plegat no fos prou clar. Potser aquella persona cercava un últim jueu per preguntar-li què havia passat realment. Ell apareixeria davant d'aquella persona i s'estarien cara a cara.

Potser hi havia qui, a còpia de no entendre el que passava, havia perdut el senderi. Devia recórrer la ciutat espantant la gent

i dient que els jueus morts tornarien. Arribaria corrents. En la seva follia, s'agenollaria als seus peus i l'assenyalaria: "Aquí el teniu!"

Potser era ell que havia de proclamar pel silenci dels carrers de la ciutat que ja res no tornaria, que ja res no valia la pena.

Al lluny un gall trencà el silenci amb un llarg quiquiriquic.

X. no sabia quants anys devia tenir, aquell gall. ¿Quant de temps feia que hi era?

¿A qui volia despertar, si tot s'havia aturat?

Quan va tornar als carrers arrasats, el cel era alt i llunyà. Faltaven les cases sobre les quals descansava quan era a prop de terra, les cases que hi havia enxubades entre els murs del gueto. Ara tot era obert, sense parets. Un ventijol pentinava sense noses el veïnat, fent voleiar pàgines arrencades d'uns llibres religiosos mig coberts de terra. Es va asseure damunt d'aquell piló i va posar una mà sobre els volums. Va parar l'orella a aquella remor. Va veure que tenia els dits llargs. La claror oberta l'enlluernava, i va aclucar els ulls. Va sentir que se li enfonsaven endins, petits. Es va estirar al sol de panxa enlaire. Durant una estona va sentir una rialla que rodolava a baix, entre les runes. S'acostava des de la distància. Al cap de poc es va fer fonedissa.

X. volia esbrinar on jeia, al pati de qui, en quina casa del gueto. Es va fregar els ullets arraulits dins seu. La son els enlleganyava amb una dolçor que se li havia escampat per la resta del cos. Però la gana roncava i el mantenia despert. Es va treure una pastanaga de la butxaca, se la va entaforar a la boca i la va rosegar. Li cruixia a les orelles.

Quan se la va haver acabat, es va quedar quiet. ¿I si estava ajagut sobre una fossa comuna? Potser tenia a sota, a poca fondària, la mà putrefacta d'un amic, separada de la resta del cos en des-

composició. Potser era la filla petita d'algun veí que s'havia quedat tota sola.

Es va sentir una fressa.

¿I si, en algun lloc molt pregon, encara hi havia amagat algú viu? Tot d'una la terra es va obrir i en va sortir algú que se li tirà al damunt. ¿Qui era? Es quedarien l'un amb l'altre. Potser sa germana petita, de cabells embullats. En aquell pati l'havien morta d'un tret. Va comprendre que estava enfadada amb ell. No tornaria a sentir mai més la seva veu. No recordava quan era que hi havia parlat. Es va adonar que en realitat no la coneixia. No havia tingut temps. En desaparèixer, s'havia endut els seus secrets. Tots evitaven X. Sempre havien sabut que X. no era un d'ells, i ara ja era massa tard. Tot s'havia acabat.

¿I si s'havia fet la morta, quan l'havien de matar? ¿Que no es movia, un d'aquells pilons? Potser allà a prop hi vivia una velleta encorbada, amagada en un soterrani. Havia dormit durant tot aquell temps i li havia sortit molsa. Sortiria a buscar-lo repenjan-se en un bastó. Potser els gois del voltant l'havien morta a bastonades i ara jeia aquí, entre les runes, menuda com era, morta.

Va parar l'orella. De sota els taulons calcinats d'un armari va sortir una ratolina prenyada, a pas feixuc amb les seves potetes. En passar se'l va mirar de gairell, amb un ullet. No era res més.

De sobte el va colpir la fortor de socarrim dels fums que s'havien extingit no feia gaire en aquell indret. Sabia que la quietud encara era recent. Va distingir amb nitidesa uns crits coneguts enmig del soroll de passes apressades. Sota un diluvi d'espurnes, enmig d'explosions eixordadores, els jueus corrien esparverats i, entre ells, X. A cada retruny queien a terra alguna noia o alguna àvia. Davant dels ulls marejats de les mares brillaven, com esquitxos de pluja, uns llampurneigs argentats. I queien de genolls davant seu, amb la cara a terra.

Les explosions encara queien i penetraven la terra amb el seu estrèpit. I en aquelles pregoneses, creixien. Sota d'X. ressonaven crits i fresses esmorteïdes. Va clavar una mà a terra. Era compacta.

Va deixar caure el cap entre les mans. Tenia els cabells bruts, polsosos. Li havia crescut la barba després de tants de dies de caminar. Sabia que encara era l'animal perseguit i esporuguit que havia estat al gueto. Totes les portes del voltant eren tancades i barrades. I es quedarien així. La ciutat feia temps que l'havia escopit. Ja no el volia. Havia fumigat el seu niu.

Llavors va adonar-se que algú sortia de darrere els pilons i corria cap a ell; avançaven furtius, descalços, en silenci, amb ganivets a les mans. Els sentia panteixar. D'un moment a l'altre aquells ganivets afilats se li clavarien a la carn.

Li va venir el desfici de fugir d'aquí, de resguardar-se.

Es va estremir. Sabia que no hi havia ningú. Tot era desert.

¿I si no hi havia ningú en general? Ell era l'últim. Era l'únic que quedava. La terra s'havia empassat a tothom!

I de cop li va fer l'efecte que era justament així, que s'estava entre les ruïnes desenterrades d'una ciutat antiga i perduda. Abans havia estat plena de vida. Ell era l'últim que quedava dels antics habitants. S'havia passat anys i més anys sumit en un temps antic que ara emergia de cop a la superfície, enmig de noves generacions. ¿Era per això que els nous habitants li tenien tanta por? Aviat s'acostaria una expedició arqueològica amb pics i pales, l'atraparien amb una xarxa i el passejarien per les viles.

Estava estirat panxa enlaire, amb els ulls clucs.

Alguna cosa el va estirar cap avall per fer-lo tornar a un indret ocult i va caure cap al fons, terra endins.

A poc a poc li va venir a la memòria la idea que el món ja havia existit i mort així diverses vegades. Cada vegada els homes

s'havien exterminat tots sols, havien obert l'espai d'una esquincada.

Encara en ressonava la cridòria.

¿Potser era això, l'ordre del món que s'havia hagut d'endur sa mare i sa germana com una onada?

O potser tot allò no era més que un miratge. Potser no l'havia parit ningú, havia emergit de la boira. Havia estat sol des de sempre. Havia caigut aquí, fill d'un astre extingit.

Havia de fugir de seguida.

Es va mirar els peus, els va observar bé. ¿No eren els vestigis d'un temps reculat? Aquells dits aplatats, d'ungles arrugades com petxines, eren per fugir enfilant-se pels arbres.

I de cop va saber que era en va. Estava atrapat, separat de tota la resta. Algú l'havia conjurat; havia dibuixat a terra, amb un bastó, un límit al seu voltant: estava cerclat. Ja no se'n podria escapar.

¿Encara no s'havia acabat la Devastació?

El sol ja era al mig del cel quan es va recordar de l'última comunitat jueva de la ciutat: els jueus enterrats al cementiri, els més solitaris de tots els morts. Allà també hi havia la tomba de son pare. Amb cada generació de difunts, la ciutat enfonsava més les arrels en la terra. ¿Com és que no s'adonava que encara tenia lloc per a més morts, la terra?

Tots els que hi eren enterrats havien mort en temps tranquils, quan morir-se encara era trist, quan donava ànsia de separar-se. Durant les llargues nits de lluna, la ciutat havia vetllat les seves tombes. Els retrats que descansaven sobre les sepultures brillaven amb un somriure als somnis de la gent. Si algú allargava la mà mentre dormia, podia acariciar un monticle del cementiri. Quan duïen algú de la ciutat cap aquí i, acabat de rentar, embo-

licat en una mortalla clara, brillant, el colgaven sota terra, la primera nit tenia por de quedar-se sol dins la tomba. Dia rere dia, amb les cares tapades, estirats com peixos argentats, els morts sentien des de les profunditats un eco sord que venia de dalt, els planys desvalguts, entretallats, de cada funeral entre les làpides. Rere les parets primes arribava un nou veí. Trigaven hores a saber qui era el nouvingut, que se sobresaltava si en plena nit se sentien passes a prop seu. Una veu esmorteïda, procedent d'un embolcall blanc, exigia en la buidor notícies de la ciutat.

Nit rere nit els difunts giraven els uns al voltant dels altres formant un remolí, els focs follets corrien i uns gemecs sords rodolaven per sobre les tombes. Els de l'altra banda de la tanca, els qui encara respiraven, mai no s'atrevien a embardissar-se en la nit, en la fosca, per anar a trucar als murs del cementiri. Una vegada una persona s'hi va esgarriar, es va ficar en el remolí i s'hi va quedar girant. A l'alba, quan el cel començava a blavejar, el van trobar en un racó, tot sol, com un ocell caigut. Els difunts van tornar enrere i es van amagar sota la rosada. La quietud s'instal·là sobre les tombes i s'estengué per l'herba baixa.

Els monticles van passar així dies i dies, cobrint d'una suavitat tranquil·la les despulles, amb els caps feixucs tombats enrere i la calma de l'acompliment.

Els vius es van comprometre a deixar-los dormir, a no destorbar l'obscuritat de davant els seus ulls fins que els anessin a cridar, a despertar d'aquell llarg somni.

Així generació rere generació. Havien esperat junts, havien tingut fe en aquell gran dia a què cap nit ja no podria posar fi, en la vida eterna que la mort ja no podria interrompre.

Feia dos anys havia passat això: amb un retruny el cel s'havia esfondrat de cop i ho havia cobert tot. Esparverats, els morts s'havien refugiat al fons de les tombes. Unes lamentacions eixordadores esquinçaven l'aire. En parar l'orella, van sentir els

passos feixucs de les corrues d'homes, una rere l'altra. Plors prims, apagats. Cridòria. Unes pales es clavaven a terra, afilades, esberlant els compartiments de les tombes. Es van obrir unes cretles de claror. Tallants d'aire que escurçaven l'alè. Els morts es van afanyar a colgar-se entre ells, enterrant-se profundament, al fons de tot. I van esperar petrificats que la terra s'esfondrés en l'abisme mentre a dalt continuaven excavant amb eines afilades. Els qui amb les presses no havien aconseguit baixar quedaren exposats, com embalsamats a plena llum del dia. S'havien perdut en l'ensulsiada.

Al cap d'uns dies interminables, la terra va començar a caure damunt les boques ofegades amb un so sord, esmorteït. I així durant setmanes, fins que arribà el soroll inacabable de la quietud.

Ja feia dos anys que al cementiri hi flotava aquell silenci que trepanava el cervell. No s'hi sentia ni un gemec, la quietud era total. Només de vegades, en el decurs dels dies, se sentia dins les tombes un martelleig com de ferros esmussats. A dalt, enmig d'un temps suspès, absent, van començar a escapçar uns caps petrificats que ja no se sentien dels talls. Sovint ressonava un trepig de peülles. Els animals orinaven sonorament sobre les testes escapçades. Un món a l'inrevés: de nit la gent aguantava la respiració, les siluetes traginaven i s'esmunyien dins les tombes abandonades. I després el pes de la terra negra els queia al damunt.

El temps es va acabar quan la gent va deixar de visitar els seus avantpassats, de cavar noves tombes i formar següicis fúnebres. ¿On eren els veïns de la ciutat? ¿Jeien morts pels carrers? ¿O feien gatzara desvergonyits fins a trenc d'alba? ¿Potser la gent ja no es moria? Devia ser la fi dels temps. Tot era presoner d'una vida infinita. ¿S'havia trencat el vincle entre el més ençà i el més enllà? ¿A qui ho podien preguntar? Ja feia una eternitat que vagaven perduts com criatures abandonades en un bosc fosc de terra arenosa. No quedava cap esperança. Aquí tot estava al descobert, tot

s'havia barrejat, ja no se sentiria cap veu, ningú no vindria a insuflar-los alè!

X. es trobava a camp obert. Els murs del cementiri, ensorrats; les làpides, esmicolades; un munt de tombes, perdudes. Un cel feixuc, de metall, ho cobria tot.

Va buscar alguna cosa que l'unís amb els difunts. Se li va despertar el desig de fer de missatger i anunciar les noves de la sentència fatídica que els havia sobrevingut, de ser qui proclamés i fes saber que tots ells eren orfes. De nit havien de dir el kàdeix dins la sinagoga buida. Ja no hi hauria continuïtat, els havia arribat una mort prematura.

Es va sentir una remor en les profunditats. No trigaria a emergir-ne alguna cosa. Un bosc de cranis sortiria dels munts de terra i se l'escoltarien estupefactes. Potser apareixeria algú per un viarany.

X. estava sol. Com si anés a l'encontre d'algú, va agafar un camí que feia temps que ningú no trepitjava, entre monticles escarbotats. Semblaven galtes xuclades. ¿Quantes generacions d'erudits, quants de caps orgullosos jeien allà dins? Quant de saber acumulat que es descomponia en aquells cranis! Tots ells es convertien ara en terra, en pols.

Tot just ara comprenia que no era pas amb la saviesa sinó amb la putrefacció, que un s'unia amb l'eternitat circumdant, que un n'esdevenia part.

Una idea estranya li va travessar el pensament: ¿havia de recollir en silenci les últimes miques de coneixement que hi havia escampades per allà? Potser li donaria un cert escalf al llarg del camí que tenia per davant.

Va quedar clavat davant d'una tomba. De mica en mica els llavis se li van fixar en un somriure.

X. va bellugar el cap. En una làpida propera un ocell va estendre les ales i va agafar el vol amb un grall. Tenia por de petjar cap

tomba. Les va travessar a gambades, com si fossin cadàvers estesos. Unes vaques es llepaven el pelatge esclarissat amb el morro humit. Çà i lla sobresortien, com les dents grosses d'una calavera, les fileres primes de làpides. Es va endinsar entre dues fileres punxegudes. Estava entrant en la dentadura d'una enorme bèstia morta que l'alçava i el duia entre les dents esmolades.

Al capdavant n'hi havia una d'un to gris fosc que destacava per damunt de les altres: era la tomba de son pare. Damunt la pedra va veure unes lletres familiars, inscrites devotament:

Aquí descansa
reb Ximen, fill de reb Menàkhem

—Pare, la mare ja no hi és. Ni tampoc les teves filles Dine, Èster, ni la petita Mírieml. No en queden ni les cendres. El món ja no les volia. Ha esborrat el poble d'Israel de la faç de la terra. Ja no té lloc a l'univers. Jo, el teu benjamí de cinc anys, soc l'únic que queda de la teva estirp. Jo, en qui abans de morir vas plantar al caparró l'últim escalf de la teva mà; els teus dits em van infondre el llegat de les generacions: “Sigues jueu.” I aquí em tens, perdut, amb un cos que ha crescut massa. No sé pas on ficar-lo.

Per un moment volgué llançar-se a la làpida de son pare, abraçar el monticle, amaranar-se de la terra i enfonsar-s'hi.

—Pare, els teus ossos són l'únic que em queda!

Li va semblar sentir un so ronc apagat que s'escampava per les profunditats.

Tot de cranis es van alçar per sobre les tombes, fins on arribava la vista. Per totes bandes el fitaven mirades estupefactes. Corria un murmur:

—Oh! S'ha vingut a prostrar davant la tomba de reb Ximen!

Uns ulls buits se'l miraven sense por, amb la mateixa mirada astorada d'una criatura. Va notar com el pare, espantat, acotava

el cap per amagar-se de les mirades alienes. Es tapava la cara i els cabells amb el gest dels sacerdots, com si volgués foragitar un mal d'ull. El seu cos estava al descobert, estirat llarg com era.

Els cranis del voltant s'aixecaven més i més per veure'l millor.

Es va fer silenci.

Al cap de poc va sentir, igual que una llepada a l'orella, un xiu-xiueig càlid com una barba:

—¿Et quedaràs amb mi?

Tothom dreçà l'orella, sorprès.

X. sabia que no ho faria. Avui mateix se n'aniria d'aquí. Li va fer por que els pensaments li sortissin en veu alta. Tot en ell battegava sense parar. En realitat hi havia anat per veure'l amb els seus propis ulls per última vegada, per amarar-se'n, per saber del cert, durant els anys a venir, que no hi havia marxa enrere. Darrere seu només hi quedaria buidor.

Es va apartar, com si alliberés el cap d'uns braços que el subjectessin. Ell era més fort.

—Que se'n va! —va fer un xiu-xiu.

Els ulls es van mirar el pare amb una compassió muda.

X. sabia que la resta de morts tampoc no ho volien. Si poguessin l'estirarien, cadascú cap a si mateix. Sense son pare estava abandonat. Els morts li lligarien les cames amb cordes. D'ara endavant seria seu, els pertanyeria a tots.

—Jo m'he salvat... —va dir X. per justificar-se.

El so d'aquells mots es va desfer en una munió de tornaveus: “Ell s'ha salvat...”

Va parar l'orella a aquell eco que s'estenia arran de l'herba.

Llavors s'adreçà només al pare:

—T'haig de donar descendència!

—¿Per què? —demanà el pare, aixecant la vista cap a X.

—¿Per què, dius? Per tu i la teva nissaga. És única i no es pot estroncar!